

EÖTVÖS-EMLÉKÜLÉS AZ AKADEMIÁN

1971. február 2-án, Eötvös József halálának 100. évfordulója alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia, a Művelődésügyi Minisztérium, a Hazafias Népfront, a Pedagógusok Szakszervezete, a Magyar Pedagógiai Társaság és Ercsi község tanácsa emlékülést rendezett az Akadémia dísztermében. Az elnökség tagjai sorában foglalt helyet ERDEY-GRÚZ TIBOR, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, BENCSEK ISTVÁN, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtítkára, POLINSZKY KÁROLY, művelődésügyi miniszterhelyettes; KORNIDESZ MIHÁLY, az MSZMP Központi Bizottsága tudományos, közoktatásügyi és kulturális osztályának helyettes vezetője, TAPOLCZAI JENŐ, a Fejér megyei tanács VB. elnöke, SZALÓKI LAMBERT, a Pedagógusok Szakszervezetének titkára és SZARKA JÓZSEF, a Magyar Pedagógiai Társaság társelnöke.

ORTUTAY GYULA elnöki megnyitója után négy előadás hangzott el, amelyek különböző oldalokról világították meg és méltatták EÖTVÖS JÓZSEF munkásságát, életművét.

SÓRÉR ISTVÁN akadémikus „Eötvös József” című előadásában kifejtette: felvilágosodott emberbarátság, Marx előtti szocialisztikus eszmekör, romantikus szenvedély és elragadottság — ezekből a részből megkészt, részint koraián befogadott sugallatokból és még inkább ezek autonóm kibontásából, kifejlesztéséből születik meg Eötvös írói gondolkodói tudata, mely különféle módosulásokkal élete végéig fennmarad. Eötvöst nem érthetjük meg egyetlen irodalmi irányzathoz, csak eszméinek a kor valóságához idomuló viszonyából. A romantika művészi módszeréhez főként költeményeiben és — ami igen meglepő — tanulmányaiban folyamodik, de mivel eszméit a valóságban, a gyakorlatban akarja megvalósítani, szükségképp jut el a realizmushoz, s létrehozza a realista regény első nagy hazai teljesítményeit.

A *Karthausi*ban útmutatást keres a magyar reformerek számára, akik polgárivá akarják átalakítani az országot, s eközben szembeke-
rülnek a francia júliusi monarchia ellentmondásaival, züllött viszonyaival. Szabad-e küzdeni a polgári átalakulásért, ha ilyenek a

következményei? A polgári rendszer kulcskérdése Eötvös szerint: az önzés. A *Karthausi* társadalmá a kapitalizmus kitermelte önzés mocsarába süllyed, s a fiatal író figyelmeztető szózatnak szánja regényét, az önzés elleni szenvedélyes óvának. Mi sem jellemzőbb a reformkor lelkiületére, mint a társadalmi problémáknak erkölcsi problémákként való felfogása: ebben a felfogásban az egész nemzedék kiválósága és sebezhetősége egyaránt megmutatkozik.

A *falu jegyzőjében* és *Dózsa-regényében* három jelentős regényalakot teremt Eötvös, az elsőben Violát és Tengelyit, az utóbbiban Mészáros Lőrincet. Viola alakja a leghalványabb. Tengelyi a népszerűség szinte Don Quijote-i figurája. Mészáros Lőrinc: a népből jött értelmiség. Valamennyi alakja közül Lőrincel azonosul leginkább: a nép és az értelmiség együttes felemelkedésének, egységének programját itt fogalmazza meg legművészebb erővel. Két főhősével (Tengelyivel és Lőrincel) a ma is érvényes lényegét tudta elmondani.

SZABÓ IMRE akadémikus *Eötvös József állambölcséletéről*, tartott előadást. Állambölcsélet volt-e, amit EÖTVÖS JÓZSEF az államtudományok területén művelt? Pozitívista volt-e, vagy egy apriorisztikus történetfelfogás követője? Továbbra is a központosítás híve maradt-e 1848 után, vagy pedig engedményeket tett az önkormányzat elvének? A haladás híve volt-e végső összegezésben, vagy a mérsékelt maradásé? Ezek ma is feltehető kérdések s elsősorban azok Eötvös államtudományi főművével, *A XIX. sz. uralkodó eszméinek az államra gyakorolt befolyásáról* írt munkájával kapcsolatban, amelyről itt szólunk. Már maguk a kérdések is jelzik, hogy Eötvös államtudományi munkásságának egyik — ha ugyan nem a legfőbb — vonása az ellentmondásosság.

Hogy állambölcsélet volt-e Eötvös államtudományi főműve, arról kezdettől hosszú vita zajlott. Voltak, akik publicisztikának tekintették. Végül is azt lehet mondani, hogy átmenet volt az állambölcsélet és a politikatudomány között, de egyfajta publicisztikát is képviselt. Mindenesetre Eötvös e munkája nagy jelentőségű mű.

Miért volt mégis olyan csekély visszhangja, miért merült szinte feledésbe? Több oka lehet. A katedratudomány emberei nem fogadták be maguk közé EÖTVÖST. Nyomósabb ok ennél, hogy a könyv olyan időben jelent meg, amely a társadalomtudományban is fordulatot jelent. EÖTVÖS műve átmenet a deduktív észjogi irány és a kérdések pozitívista megközelítése között. Munkájának talán legnagyobb érdeme — ezt a szakemberek még nem értékelték eléggé —, hogy egyértelműen hitet tett az induktív-teremtetttudományos módszer alkalmazása mellett a politikatudományban: „... az emberek nagy többsége általánosan valónak csak azt fogja tekinteni, mi a tapasztalás által bebizonyítható.” Ezzel EÖTVÖS tulajdonképpen előfutárja lett Magyarországon a pozitívizmusnak.

EÖTVÖS a legszelesebb értelemben vett „korlátlan verseny” mellett foglalt állást. Naivitás lenne MARX és ENGELS mértékével mérni. De valószínű, hogy a tőkés egyéni szabadságának ezt a felfogását már az uralkodó osztályok is anakronizmusnak tekintették, hiszen a tőkés rendszer ellentmondásai már az erősebb gazdasági beavatkozás irányába mutattak. EÖTVÖS tehát nem volt a feudális konzervativizmus híve, de a polgárság igényeinek nem tudott megfelelő politikai kifejezést adni. A reakciós századvégi politikatudomány igyekezett EÖTVÖST kisajátítani, meghamisítani.

EÖTVÖS most idézett műve mindenképpen számottevő értéke a magyar államtudományoknak, a kor iskolás-sablonos munkái közül kiemelkedik eszmeiségével, módszerével, európai látókörével, őszinte tépelődésével. Ez a mű azonban önmagában távolról sem alkalmas a teljes EÖTVÖS-kép kialakításához.

EZTUS KÖTE SÁNDOR kandidátusa előadása következett *EÖTVÖS József közoktatáspolitikai nézetei* címmel. EÖTVÖS JÓZSEF-nek az oktatásügy területén kifejtett munkássága az iskola-rendszer olyan gyökeres átalakítását célozta, amely megfelel a polgári társadalom igényeinek. Ezt szolgálta az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk is. A törvény azzal, hogy a népiskolák állítására a községeket kötelezte, megteremtette a világi népoktatási hálózat kiépítésének feltételeit.

EÖTVÖS JÓZSEF a polgári átalakulást egyre inkább művelődési kérdésként tekintette. Mivel az osztálykülönbségeket a művelődési különbségekből vezeti le, a műveltségbeli különbségek megváltoztatásától várja a társadalom szerkezetének átalakulását, a politikai egyenlőség megteremtését, az osztályellentétek kiküszöbölését.

Kétségtől túlértékelése ez a művelődés szerepének. EÖTVÖS messzemenően tévedett, amikor a művelődési egyenlőséget nemcsak a politikai egyenlőség megteremtése egyik tartozékának, hanem egyedüli biztosítékának tekintette.

A nevelés és művelődés társadalmi szerepének értelmezéséből következik EÖTVÖS közoktatáspolitikai-gondolkozásának és pedagógiai nézeteinek egyik tartópillére. Az az alapelve, hogy a *közoktatás reformja csak az egész nép közreműködésével valósulhat meg*. Így a *népnevelési egyletek* életre hívásával is fokozni szeretné a lakosság érdeklődését a népoktatás iránt, az iskolázás szükségességéről meggyőzni a szülőket, erkölcsileg, anyagilag támogatni a népoktatást. A községi népiskolák fenntartásában, az itt folyó munka ellenőrzésében, irányításában ugyancsak érdekeltté akarta tenni a lakosság széles rétegeit.

EÖTVÖS a népoktatás tartalmi kérdéseiben is alapelveként támaszkodva foglalt állást. Ennek megfelelően a népoktatási törvény a tanítandó ismeretanyag között felsorolja a természettani és természetrajzi tárgyköröket is, s úgy intézkedik, hogy tanításuknál tekintettel kell lenni a lakosság életmódjára és szükségleteire. Az oktatás gyakorlatiasságának, hasznosságának előtérbe állításával ahhoz a pedagógiai irányzathoz csatlakozik, amely PESTALOZZI tanítására támaszkodva azt vallja, hogy a nevelésnek — há célt akar érni — meg kell felelnie az élet viszonyainak.

EÖTVÖS JÓZSEF a neveléssel kapcsolatos nézeteit megjegyzések, reflexiók formájában közölte, nem hozott létre összefüggő nevelési rendszert, noha a nevelés minden területével kapcsolatban vannak maig értékes megállapításai. Mint közoktatáspolitikus és pedagógiai gondolkodó a polgári társadalom, a jövő formálásán fáradozott. Maga is látta és hangoztatta, hogy tevékenységének értékét majd csak az utókor fogja igazán megbecsülni.

Befejezésül SZABAD GYÖRGY a történettudományok doktora olvassa fel *EÖTVÖS József a politika útjain* című értekezését.

Tisztelői és gúnyolói egyaránt vendégnek tekintették EÖTVÖST a politikában. Talán az is volt, de olyan vendég, aki az alkalmazkodást a politikai tevékenység követelményeihez nagyon is komolyan vette.

A polgári átalakulás, az új államrendszer kivívása a célja. Politikai pályája nem volt egyenes vonalú. Pályája kezdetén fenntartás nélkül együtt haladt a reformellenzékkel. DEÁK célkitűzéseit támogatva követelte a KOSSUTH elfogatásával „megsértett szólásszabadság” helyreállítását, a zsidók joggyenlősítésének törvénybeiktatását. A nézeteltérések ellenére is a reformellenzék integráns része volt a negyvenes évek eötvösi centralista köre.

EÖTVÖS határozottan kiállt KOSSUTH mellett a *Kelet Népe*-vitában, alaptalannak minősítve SZÉCHENYI támadását.

Az 1846/47-ben kibontakozó, SZÉCHENYI által kárhóztatott ellenzéki pártszervezésben BATHYÁNYI, KOSSUTH, DEÁK és TELEKI mellett EÖTVÖS játszotta a legfontosabb szerepet. Az ellenzék 1847 júniusi konferenciáján ő

ismertette és ajánlotta elfogadásra a KOSSUTH által fogalmazott, DEÁK tollával tömörített *Ellenzéki Nyilatkozatot*.

EÖTVÖS 1848-ban a BATTYÁNY-kormányban céljai megvalósítóját, a forrón óhajtott polgári átalakulás végrehajtóját látta. A szeptemberi fordulatig bízott abban, hogy a kormány fenn tudja tartani az átalakulás feltételét biztosító belső rendet és a jó viszonyt a Habsburg-hatalommal. Az október 6-i bécsi forradalomban nem ismerte fel a magyar forradalom potenciális szövetségését, ezért Bécsből tovább menekült.

Az emigrációban, az 1850-es években nagy állambölcseleti művével korántsem csak jogi, nagyon is politikai céljai voltak. Módszerét a reformellenzékétől és forradalomtól elszakadva magányos teoretikusként ajánlatta az abszolutista hatalomnak. Az önkényuralom válságának kibontakozása idején, 1860/61-ben

DEÁK politikai irányzatához csatlakozva igyekezett kitörni elszigeteltségéből.

A kiegyezés — amelynek pedig szorgalmazója volt — nem teljesítette EÖTVÖS sok követelését. EÖTVÖS kifogásolta, hogy DEÁK csak a Habsburg-hatalommal kíván egyezkedni, ő pedig „ellenkezéleg mindent az alkotmányos Ausztria népeitől remél, s csak ennek képviselőivel kezelt fogva akar elérni.” A megvalósult kiegyezés sok vonatkozásban maradt el EÖTVÖS nemzeti és alkotmányos igényeitől, ő például nem akart közös katonai alakulatokat a monarchiában. Tagadhatatlan, hogy miniszteri működése során sűrűsödő fenntartásai ellenére is magáénak érezte a dualizmust, mint olyan szerkezetet, amely megteremtette a polgári átalakulás külső és belső biztosítékait.

1971. február 3-án Ercsiben megkoszorúzták EÖTVÖS JÓZSEF sírját és ünnepélyesen megnyitották az Eötvös-emlékszobát.

REGŐS JÁNOS

AZ MTA PEDAGÓGIAI BIZOTTSÁGA ÉS ALBIZOTTSÁGAINAK TEVÉKENYSÉGE 1970-BEN

A *Pedagógiai Bizottság* 1970-ben az évenként visszaterő aktuális feladatok ellátásán túl a neveléstudomány előtt álló legfontosabb feladatokra fordította figyelmét. A Magyar Tudományos Akadémia ebben az évben történt átszervezése, a Pedagógiai Bizottság és albizottságainak újjászervezése a Bizottság tevékenységében is éreztette hatását.

Komoly feladat elé állította a Pedagógiai Bizottságot az 1970-ben esedékes évfordulók (LENIN-, felszabadulás-, COMENIUS-évfordulók) pedagógiai vonatkozásaira irányított megünneplésének megszervezése. Ezek között a felszabadulásunk huszonötödik évfordulója alkalmából rendezett emlékülés jó lehetőséget adott arra is, hogy elemezzük és értékeljük az elért eredményeket, és kijelöljük azokat a feladatokat, amelyek a közeljövőben előttünk állnak. Ebben az összefüggésben kell megemlítenünk az 1970 szeptemberében tartott V. Nevelésügyi Kongresszus munkáját is, melynek során a Pedagógiai Bizottság tagjai tevékenyen részt vettek a Kongresszus plenáris és szekció-üléseinek munkájában és jelentős szerepet játszottak az Ajánlások végleges szövegének kialakításában. Ez a tény azért is fontos,

mert az Ajánlások a neveléstudomány alapvető soron következő feladatait is megfogalmazták.

Az említett ünnepi megemlékezéseken és országos rendezvényeken túl a Pedagógiai Bizottság megvitatta a neveléstudományi kutatások főbb irányait tartalmazó előterjesztést; két alkalommal is napirendjére tűzte az MTA Szociológiai Kutatócsoportja által készített „Iskolai nevelés és társadalmi fejlődés” című tervtanulmányt. Ugyancsak meghallgatta és megvitatta a Testnevelési Tudományos Kutatóintézet munkájáról és további terveiről kapott beszámolót. A Pedagógiai Bizottság tagjai tájékoztatást kaptak az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának a pedagógiával kapcsolatos határozatáról.

A Pedagógiai Bizottságnak 1970 novemberében, illetőleg decemberében két külföldi vendége volt: GASTON MIALLET professzor Kanadából, valamint MICESLAV PECHERSKY egyetemi tanár Varsóból. A Pedagógiai Bizottság több tagja járt külföldön akadémiai kiküldetésben, többségükben különféle tudományos tanácskozásokon vettek részt.

ÁBENT FERENC

A *Nevelélméleti Albizottság* 1970-ben egyrészt mozgósította tagjait az V. Nevelésügyi Kongresszus előkészítési munkáira és megrendezésének támogatására, másrészt felkészült a következő évek feladataira.

Jövő feladatainkat — szerény lehetőségeink határai között — a következőkben fogalmazzuk meg:

— A nevelélmélet alapvető problémái-

nak megvitatásával bizonyos iránymutatást adni.

— Megkeresni a módját a hazai nevelélméleti kutatások nyilvántartásának, és — legalább az információcsere szintjén — koordinálásának.

— Lehetőséget keresni arra, hogy a tagság és általában a nevelélméleti kutatásokkal foglalkozók figyelmét felhívjuk a legfontosabb